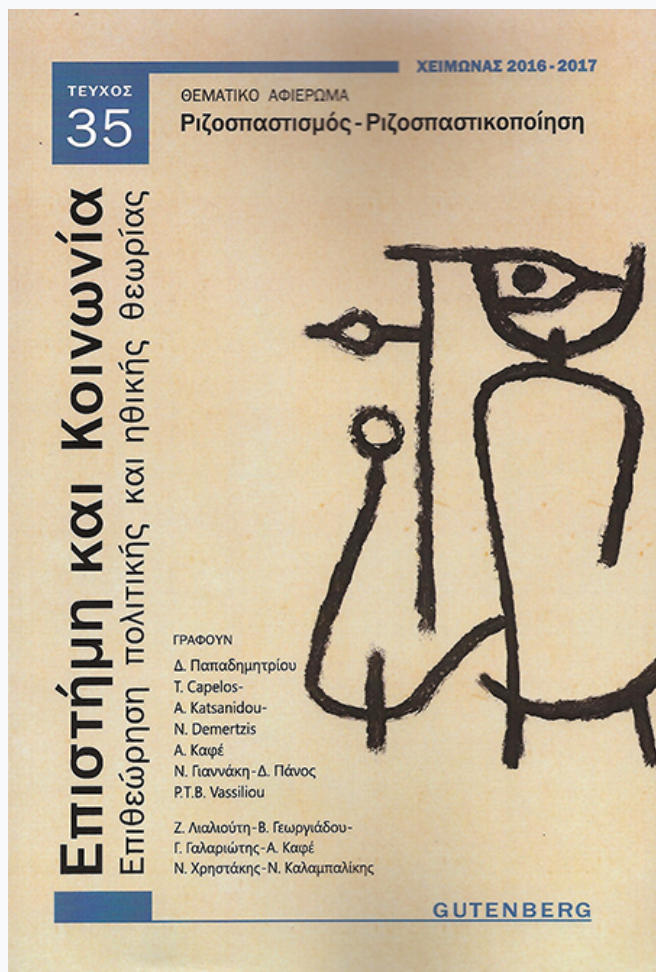

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 35 (2017)

Ριζοσπαστισμός - Ριζοσπαστικοποίηση

Κώστας Σημίτης, Δρόμοι ζωής, Πόλις, Αθήνα 2015, 658 σελ.

Πάνος Κολλιαστάσης

doi: [10.12681/sas.11499](https://doi.org/10.12681/sas.11499)

Copyright © 2017, Πάνος Κολλιαστάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κολλιαστάσης Π. (2017). Κώστας Σημίτης, Δρόμοι ζωής, Πόλις, Αθήνα 2015, 658 σελ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 35, 242–247. <https://doi.org/10.12681/sas.11499>

τητα αύξησης της απορριπτικής αντιμετώπισης των Ευρωεκλογών, ως δείκτη συνολικής απόρριψης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συμπερασματικά το βιβλίο της Τεπέρογλου αναλύοντας υπό διαφορετικά πρίσματα μια υποφωτισμένη κατηγορία εκλογών, τις Ευρωεκλογές, τόσο στην Ελλάδα όσο και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες αποτελεί πολύτιμο εργαλείο για τη μελέτη της εκλογικής συμπεριφοράς. Παράλληλα η παρουσίαση και εφαρμογή του μοντέλου των εκλογών δεύτερης τάξης καθώς και των θεωρητικών προταγμάτων που

προηγήθηκαν αυτού ή/και το πλαίσισαν προσδίδει στο βιβλίο τον χαρακτήρα μια ολοκληρωμένης θεωρητικής επισκόπησης. Τέλος τα παρατιθέμενα σχετικά στοιχεία και η συνδυαστική ανάλυσή τους δύνανται να αποτελέσουν χρήσιμο οδηγό και για τη μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων της ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινής γνώμης απέναντι στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και τη διατύπωση σχετικών ερευνητικών υποθέσεων.

Γιάννης Τσίμπας

Κώστας Σημίτης, *Δρόμοι ζωής*, Πόλις, Αθήνα 2015, 658 σελ.

‘ΟΤΑΝ το 1962 παρακολούθησα για πρώτη φορά το σεμινάριο του καθηγητή R. McKenzie στο London School of Economics, ο καθηγητής απευθυνόμενος στο ακροατήριό του είπε: “Όλοι εσείς θα αναλάβετε ανώτατες θέσεις στις χώρες από τις οποίες έρχεστε. Θα γίνετε υπουργοί και πρωθυπουργοί. Το σημαντικότερο είναι να κρατάτε ημερολόγιο. Είναι ο μόνος τρόπος να θυμάστε με ακρίβεια τι συνέβη”. [...] Γέλασα. Δεν θεωρούσα τον εαυτό μου

υποψήφιο μέλος μιας ελληνικής κυβέρνησης’, αφηγείται με μετριοφροσύνη ο Κώστας Σημίτης στον πρόλογο του νέου του βιβλίου *Δρόμοι ζωής*.

Ημερολόγιο τελικώς δεν κράτησε. Έγινε όμως πρωθυπουργός. Την πορεία αυτή από την παιδική του ηλικία έως την είσοδό του στο Μέγαρο Μαξίμου αφηγείται μέσα από τις σελίδες της πολιτικής του αυτοβιογραφίας. ‘Είναι’, όπως σημειώνει, ‘η προσωπική μαρτυρία μου για την πορεία της χώρας από τη γερμανική Κατοχή, τον Εμφύλιο Πόλεμο, την καχεκτική δημοκρατία και τη στρατιωτική δι-

κατατορία έως τη μεταπολίτευση και την εδραίωση της δημοκρατίας'. Είναι υπό μία έννοια το πρώτο μέρος μιας πολιτικής αυτοβιογραφίας που συμπληρώνεται από το *Πολιτική για μια δημοκρατική Ελλάδα, 1996-2004*, που εκδόθηκε το 2005.

Η συγγραφή αυτοβιογραφιών από πρώην προέδρους και πρωθυπουργούς δεν είναι κάτι ασυνήθιστο στον Δυτικό κόσμο. Πολλοί ξένοι ηγέτες στις ΗΠΑ και την Ευρώπη έχουν δημοσιεύσει τα απομνημονεύματά τους. Είναι μια μορφή πολιτικής παρακαταθήκης. Για την Ελλάδα όμως είναι κάτι εξαιρετικά σπάνιο. Ο Κώστας Σημίτης είναι ο μόνος έως τώρα πρωθυπουργός στη Μεταπολίτευση που αφηγείται σε πρώτο ενικό την ιστορία που έζησε και (συν)διαμόρφωσε. Από τη σκοπιά αυτή, οι *Δρόμοι ζωής* (όπως και το *Πολιτική για μια δημοκρατική Ελλάδα, 1996-2004*) αποτελούν πράξεις εκσυγχρονισμού συνεπείς με την ιδεολογική του στάση.

Το βιβλίο είναι ένα εντυπωσιακά πυκνό και λεπτομερές πολιτικό χρονικό. Συνδυάζει την εξιστόρηση προσωπικών βιωμάτων και πολιτικών γεγονότων με την πολιτική ανάλυση και ερμηνεία σύνθετων κοινωνικών φαινομένων. Στοιχείο που αναδεικνύει τον Σημίτη ως έναν από τους λίγους διανοούμενους της

ελληνικής πολιτικής. Παράλληλα όμως το βιβλίο αποτελεί και το απόσταγμα πολυετούς εμπειρίας στην πρώτη γραμμή της ελληνικής πολιτικής και του συστήματος διακυβέρνησης του τόπου. Για τον λόγο αυτόν και ανεξάρτητα από τις προθέσεις του συγγραφέα μπορεί να διαβαστεί και ως οδηγός πολιτικής επιβίωσης και κυβερνητικής δράσης για όσους φιλοδοξούν να ασχοληθούν με την πολιτική προκειμένου να αφήσουν κάτι σημαντικό πίσω τους.

Το *Δρόμοι ζωής* αριθμεί 648 σελίδες και χωρίζεται σε έξι μέρη καλύπτοντας μια περίοδο 60 ετών, από το 1936 έως το 1996. Το πρώτο μέρος καλύπτει την περίοδο 1936-1963 και εστιάζει στην παιδική του ηλικία, το οικογενειακό περιβάλλον, τις σπουδές του και την είσοδό του στον επαγγελματικό βίο με φόντο τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής: την Κατοχή, τον Εμφύλιο και τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια. Τα επόμενα πέντε μέρη καλύπτουν την περίοδο από το 1964 και πέρα και δίνουν περισσότερη έμφαση στην πολιτική διαδρομή του Σημίτη: από τον Όμιλο Παπαναστασίου και τον αντι-δικτατορικό αγώνα έως την ίδρυση του ΠΑΣΟΚ, τις υπουργικές θητείες και την ανάληψη της ηγεσίας του Κινήματος και της κυβέρνησης το 1996.

Ο Κώστας Σημίτης προέρχεται από την προοδευτική αστική τάξη. Ο πατέρας του, Γεώργιος Σημίτης, υπήρξε επιφανής δικηγόρος του Πειραιά και πανεπιστημιακός, ενώ η μητέρα του, Φανή, προερχόταν από πλούσια οικογένεια του Πύργου. Ήταν και οι δύο 'διαποτισμένοι από το πνεύμα του Διαφωτισμού, [...] πίστευαν στη δημοκρατία, στην ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη, στην εφαρμογή και στην Ελλάδα του τρόπου οργάνωσης των δυτικών κοινωνιών'. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας 'με τα μέτρα της προπολεμικής Ελλάδας ήταν αριστεροί φιλελεύθεροι, αντιβασιλικοί, οπαδοί ενός ουμανιστικού σοσιαλισμού'. Αν και στη διάρκεια της Κατοχής είχαν έντονη πολιτική δράση από τις τάξεις του ΕΑΜ, δεν ασπάστηκαν ποτέ την κομμουνιστική ιδεολογία.

Μεγαλώνοντας σε ένα αστικό περιβάλλον ο Σημίτης είχε την ευκαιρία να λάβει υψηλού επιπέδου μόρφωση. Μαθητής του Πειραματικού και του Γαλλικού Ινστιτούτου έφυγε στη συνέχεια για πανεπιστημιακές σπουδές στο εξωτερικό. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο του Μάρμπουργκ στη Γερμανία, όπως και ο μεγαλύτερος αδελφός του, Σπύρος. Μετά τη στρατιωτική του θητεία συνέχισε τις σπουδές του στην Αγγλία, στο London

School of Economics, όπου μελέτησε οικονομικά και πολιτικές επιστήμες. Κατά τη διαμονή του στο Λονδίνο γνώρισε τη μετέπειτα σύζυγο του, Δάφνη, ενώ είχε την ευκαιρία να συνδεθεί με ένα κύκλο φίλων και συμφοιτητών με τους οποίους συζητούσε τα πολιτικά και οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας από κεντροαριστερή σκοπιά. Η εμπειρία του στο εξωτερικό ήταν σημαντική, καθώς τον βοήθησε να αντιληφθεί καλύτερα την υστέρηση της Ελλάδας έναντι των προηγμένων χωρών της Ευρώπης.

Το 1963, σε ηλικία 28 ετών, επιστρέφει στην Ελλάδα και αναλαμβάνει το δικηγορικό γραφείο του πατέρα του, ενώ παράλληλα ετοιμάζει τη διατριβή του στα νομικά. Αρχικά αποστρέφεται την εμπλοκή του στην ενεργό πολιτική λόγω του πελατειακού και έντονα συγκρουσιακού της χαρακτήρα. Γι' αυτό και προτιμά να δραστηριοποιηθεί πολιτικά μέσα από τον Όμιλο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, τον οποίο ιδρύει την περίοδο 1965-1966 μαζί με φίλους και παλαιούς συμφοιτητές, αναπτύσσοντας προβληματισμούς που κινούνταν ιδεολογικά στον χώρο της μη κομμουνιστικής Αριστεράς. Μετά το απριλιανό πραξικόπημα ο Όμιλος θα μετατραπεί στην αντιδικτατορική Δημοκρατική Άμυνα στο πλαίσιο της οποίας ο Ση-

μίτης θα επιδειξεί έντονη αντιστασιακή δράση, έως την επεισοδιακή διαφυγή του στο εξωτερικό το 1969 και την ένταξή του στο ΠΑΚ μετά από πρόταση του Ανδρέα Παπανδρέου.

Η συνεργασία με τον Ανδρέα θα αποδειχθεί πολιτικά καθοριστική. Ο Σημίτης τού αναγνώριζε εξ αρχής την πολιτική πρωτοκαθεδρία στον προοδευτικό χώρο. 'Ο Ανδρέας διέθετε όραμα και ήταν ο πιο ικανός, ο άνθρωπος με τις περισσότερες πιθανότητες να καταφέρει να ενοποιήσει τη μη κομμουνιστική Αριστερά', αναφέρει με σαφήνεια. Όπως και συνέβη άλλωστε με την ίδρυση του ΠαΣοΚ στις 3 Σεπτεμβρίου 1974. Βεβαίως συγκρούστηκαν πολιτικά αρκετές φορές. Ήταν χαρακτηριστική η συστηματική διαφωνία του με τον αρχηγισμό του Ανδρέα, θύμα του οποίου υπήρξε και ο ίδιος ο Σημίτης, όταν λίγο πριν από τις εκλογές του 1981 αποκλείστηκε αναίτιως από τα ψηφοδέλτια του κόμματος. Χαρακτηριστική επίσης είναι και η σύγκρουσή τους σε ζητήματα πολιτικής. Ο Σημίτης παραιτήθηκε συνολικά τρεις φορές από επιτελικές θέσεις στο κόμμα και την κυβέρνηση: το 1979 από το Εκτελεστικό Γραφείο με αφορμή ένα φυλλάδιο για την ΕΟΚ, το 1987 από το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας λόγω της ακύρωσης του σταθεροποιητικού προγράμματος και το 1995

από το υπουργείο Βιομηχανίας με αφορμή την υπόθεση των Ναυπηγείων Σκαραμαγκιά.

Ωστόσο η σύγκρουση δεν εξελίχθηκε ποτέ σε ρήξη. Ούτε καν την εποχή του σκανδάλου Κοσκωτά, όταν ο Ανδρέας και το περιβάλλον του χρέωναν στον Σημίτη 'κινήσεις υπονόμησης', 'κεντροδεξιά σενάρια' και 'νέα αποστασία'. Ο συμβιβασμός του Σημίτη με τον αρχηγισμό και τον πολιτικό τακτικισμό του Ανδρέα φαίνεται ότι οφείλεται κατά βάση σε τρεις λόγους. Πρώτον στην ανάγκη διασφάλισης της ενότητας του κεντροαριστερού χώρου, ο οποίος κατά το παρελθόν είχε υποφέρει από έναν διαλυτικό παραγοντισμό, που τον εμπόδιζε να αναδειχθεί σε κυρίαρχη πολιτική δύναμη. 'Ο Ανδρέας Παπανδρέου εξασφάλισε τις πολιτικές και οργανωτικές προϋποθέσεις για να εκφρασθεί από το ΠαΣοΚ το ρεύμα για πολιτική, οικονομική και κοινωνική αλλαγή', σημειώνει. Υπό μία έννοια ο Ανδρέας εξασφάλιζε τότε αυτό που λείπει από την Κεντροαριστερά σήμερα: μια αδιαμφισβήτητη ηγεσία. Ο δεύτερος λόγος ήταν η πεποίθηση του Σημίτη ότι η πραγματικότητα αργά ή γρήγορα θα υποχρέωνε το ΠαΣοΚ να προσαρμοστεί. Όπως γράφει για την παραίτησή του από το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας το 1987: 'ήμουν βέβαιος ότι αργότερα η χώρα θα βρισκόταν και πάλι

αντιμέτωπη με τις νομοτέλειες που ήθελε να αποφύγει εκείνη τη στιγμή, θα ήταν η ώρα της αλήθειας. Χρειαζόταν υπομονή και όχι οργή'. Ήξερε να περιμένει... Ο τρίτος λόγος, που σχετίζεται κυρίως με την περίοδο παρακμής 1988-1992, ήταν η άποψη του Σημίτη ότι το 'ΠαΣοΚ έπρεπε να διατηρηθεί πάση θυσία ως πολιτική δύναμη. [...] Η ίδρυση και η λειτουργία του προσέδωσαν σταθερότητα στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Επρόκειτο για ένα κεκτημένο που δεν έπρεπε να το διακινδυνεύσουμε [...] Αυτό δεν μπορούσε να γίνει με εσωτερικές διαμάχες και αντιπαραθέσεις. Θα έπρεπε να διατηρηθεί η ενότητα'.

Έτσι ως κυρίαρχη πολιτική δύναμη το ΠαΣοΚ της δεκαετίας του 1980 κατάφερε να αλλάξει σε σημαντικό βαθμό την ελληνική κοινωνία. Η πραγμάτωση της εθνικής συμφιλίωσης, η εμπέδωση της δημοκρατίας, η κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών, η ενσωμάτωση της αποκλεισμένης Ελλάδας στο πολιτικό-οικονομικό σύστημα, η επέκταση του κοινωνικού κράτους και η συναίνεση εν τέλει στην ευρωπαϊκή προοπτική πιστώνονται στα θετικά των κυβερνήσεων της Αλλαγής.

Ωστόσο ο Σημίτης δεν παραγνωρίζει τις αρνητικές πλευρές όπως ο μακροοικονομικός λαϊκισμός, η δημοσιονομική ανευθυνότητα, η απώλεια ανταγωνι-

στικότητας της ελληνικής οικονομίας, η υποχώρηση απέναντι σε αιτήματα πανίσχυρων ομάδων πίεσης, τα κρούσματα διαφθοράς και η μόνιμη —παρά την αποδοχή— δυσπιστία έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κυριότερο όμως ήταν ότι οι κυβερνήσεις Παπανδρέου ανέχθηκαν και σε έναν βαθμό ενίσχυσαν προϋπάρχουσες παθογένειες. Το ΠαΣοΚ, επισημαίνει, 'δεν απέρριψε τους τρόπους πολιτικής δράσης της εποχής των προυχόντων, αλλά τους προσάρμοσε στα μαζικοποιημένα κόμματα. Με τη στάση του συνέτεινε στο να διατηρηθούν οι συντεχνιακές και πελατειακές συμπεριφορές'.

Η αναγνώριση των κυβερνητικών αποτυχιών και ειδικότερα η κριτική του Σημίτη στις ιδιαίτερες παθογένειες του ελληνικού πολιτικού συστήματος αποτέλεσαν, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, τη μαγιά για τη διαμόρφωση του εκσυγχρονιστικού προτάγματος. Η εκσυγχρονιστική αντίληψη αποδίδει την υστέρηση της χώρας σε εσωτερικές αιτίες στο επίκεντρο των οποίων βρίσκεται ο 'πελατειακός κρατισμός', η ρίζα του οποίου, σύμφωνα με τον Σημίτη, φθάνει στην ίδρυση του νεοελληνικού κράτους και συναρτάται με βαθιά εμπεδωμένες νοοτροπίες που μοιράζονται ευρύτατα τμήματα του πληθυσμού από την Αριστερά έως τη Δεξιά. Η

κριτική του, αν και εμπεριέχει φιλελεύθερα στοιχεία, δεν καταλήγει σε ένα φιλελεύθερο διά ταύτα. Ο Σημίτης υποστηρίζει ότι η αντιμετώπιση της υστέρησης συνολικά περνά μέσα από τον εξορθολογισμό του κράτους και της κοινωνίας με απώτερο στόχο τη σύγκλιση με τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε κομματικό επίπεδο το ρεύμα του εκσυγχρονισμού συνδέθηκε σταδιακά μετά το 1993 με ένα αίτημα ανανέωσης στο ΠαΣοΚ, το οποίο κατέληξε σε αλλαγή ηγεσίας το 1996. Πολιτικά μεταφράστηκε στην ένταξη της Ελλάδας στην ευρωζώνη το 2002. Ένα ιστορικό επίτευγμα το οποίο σήμερα τίθεται εμμέσως υπό αμφισβήτηση από μια αντίληψη ευρωσκεπτικισμού που αναπτύχθηκε στα χρόνια του Μνημονίου. Κατά τον Σημίτη όμως η αντίληψη αυτή προϋπήρχε της κρίσης και σχετίζεται πρωτίστως με την πολιτική του Παπανδρέου. ‘Η επιφυλακτικότητα του Ανδρέα απέναντι στην ευρωπαϊκή ενοποιητική προσπάθεια, οι ενδοιασμοί του, η αποστασιοποίησή του είχαν ως αποτέλεσμα η ελληνική κοινωνία να υιοθετήσει μια αντιφατική συμπεριφορά. Στην πλειονότητά τους οι πολίτες θεωρούσαν τη συμμετοχή στην ΕΟΚ επιβεβλημένη για τη χώρα [..., όμως] επιδίωκαν άλλοτε ρυθμί-

σεις Βρυξελλών και άλλοτε λύσεις Αθηνών, ανάλογα με το τι τους συνέφερε’.

Ορθή διαπίστωση που δεν αφορά ωστόσο τόσο την ελληνική κοινωνία συνολικά, όσο κυρίως την κοινωνική βάση του ΠαΣοΚ που στην πλειοψηφία της μετακινήθηκε στον ΣΥΡΙΖΑ. Είναι χαρακτηριστικό για παράδειγμα το γεγονός ότι στις εκλογές του Ιουνίου 2012, ο φόβος του Grexit σε περίπτωση εκλογής του ΣΥΡΙΖΑ λειτούργησε καθοριστικά για τον επαναπατρισμό απογοητευμένων κεντροδεξιών στη Νέα Δημοκρατία, όχι όμως και για τον αντίστοιχο επαναπατρισμό κεντροαριστερών στο ΠαΣοΚ. Οι περισσότεροι πασοκογενείς συσπειρώθηκαν γύρω από τον ΣΥΡΙΖΑ είτε γιατί υποτίμησαν τον κίνδυνο του Grexit είτε γιατί η παραμονή στο ευρώ δεν ήταν στις προτεραιότητές τους. Επρόκειτο για ένδειξη ενός ρηχού ευρωπαϊσμού, ο οποίος εξηγεί εν μέρει και την αδυναμία της σημερινής Κεντροαριστεράς να καταστεί πλειοψηφική στη βάση ενός νέου εκσυγχρονιστικού προτάγματος. Από τη σκοπιά αυτή οι Δρόμοι ζωής μπορούν ανάμεσα σε άλλα να συμβάλουν στην ανάπτυξη γόνιμων προβληματισμών για το μέλλον.

Πάνος Κολλιαστάσης

